Yaşar Erdemir'e Armağan

SANAT TARİHİ YAZILARI

Editörler:
Osman Kunduracı
Ahmet Yavuzyılmaz

L-T
LİTERATÜRK

Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları

© LITERATÜRK academia 192
İnceleme – Araştırma 174

Bu kitap ve kitabın özgün özellikleri tamamen Nüve Kültür Merkezi'ne aittir. Hiçbir şekilde taklit edilemez.
Yayınevinin izni olmadan kısmen ya da tamamen kopyalanamaz, çoğaltılamaz.
Nüve Kültür Merkezi hukukî sorumluluk ve takibat hakkını saklı tutar.

Mart 2019

Editörler: Osman KUNDURACI – Ahmet YAVUZYILMAZ
Genel Yayın Yönetmeni: İsmail ÇALIŞKAN

ISBN 978-605-337-201-1

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yayıncı Sertifika No: 16195

Kapak Tasarım: Salih TİRYAKİ

Baskı Öncesi Hazırlık: Mehmet ATEŞ
meh_ates@hotmail.com

Baskı & Cilt: Sebat Ofset Matbaacılık

Fevzi Çakmak Mh. Hacıbayram Cd. No. 57 Karatay/KONYA
Tel: +90.332.342 01 53 sebat@sebat.com
KTB S. No: 16198 - Basım Tarihi: MART 2019

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
- Cataloging in Publication Data (CIP) -

KUNDURACI / YAVUZYILMAZ, Osman / Ahmet
Yaşar Erdemir'e Armağan: Sanat Tarihi Yazıları

ANAHTAR KAVRAMLAR
- key concepts -
1. Sanat Tarihi, 2. Mimarî, 3. Osmanlı Sanatı, 4. Selçuklu Mimarisi, 5. Kamu Mimarisi

LITERATÜRK academia

"LITERATÜRK academia", Nüve Kültür Merkezi kuruluşudur.
www.literaturkacademia.com
/ nkmliteraturk

M. Muzaffer Cad. Rampalı Çarşı Alt Kat No: 35-36-41
Meram / KONYA Tel: 0.332.352 23 03 Fax: 0.332.342 42 96

Dağıtım: EMEK KİTAP
Akçaburgaz Mah. 3137. Sk. Ali Rıza Güvener İş Merkezi No: 28 Esenyurt / İSTANBUL
www.emekkitap.com - Telefaks 0.212.671 68 10

YAŞAR ERDEMİR'E ARMAĞAN:

SANAT TARİHİ YAZILARI

Yayın/Bilim Kurulu
Prof. Dr. Ahmet ÇAYCI
Prof. Dr. Bozkurt ERSOY
Prof. Dr. Erol ALTINSAPAN
Prof. Dr. Halit ÇAL
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY
Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN
Prof. Dr. Mehmet TUNÇEL
Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ
Prof. Dr. Ömür BAKIRER
Prof. Dr. Yıldıray ÖZBEK
Doç. Dr. Mustafa ÇETİNASLAN

Editörler
Prof. Dr. Osman KUNDURACI
Öğr. Gör. Ahmet YAVUZYILMAZ

LİTERATÜRK
academia

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 5
SUNUŞ 9
YAŞAR ERDEMİR'İN ÖZGEÇMİŞİ VE YAYINLARI 11
YAŞAR ERDEMİR'İN AKADEMİK ÇALIŞMALARI 27
ORDU'NUN GELENEKSEL AHŞAP CAMİLERİNDEN BİR GRUP: KUBBELİ ÇANTI CAMİLER
Ahmet Ali BAYHAN 33
MANİSA'DA BEYLİKLER DEVRİNE AİT İKİ HAMAM
Ahmet ŞEN 63
KONYA'DA AHŞAP DİREKLİ BİR KÖY (TATKÖY) CAMİİ
Ahmet YAVUZYILMAZ 93
ADINA SİKKE BASTIRAN ANADOLU SELÇUKLU SULTANLARININ SİKKELERİNDEN ÖRNEKLER
Ali AKYILDIZ 125
EZİNE'DE OSMANLI DÖNEMİ YAPI KİTABELERİ
Ali Osman UYSAL 147
ERATNA BEYLİĞİ MİMARİSİNDE FİGÜRLÜ SÜSLEME
Alper ALTIN 177
KONYA SÂHİB ATA (İNCE MİNARELİ) MEDRESESİNİN İNŞA TARİHİ VE ASLÎ DURUMU HAKKINDA BAZI TESPİTLER
Alptekin YAVAŞ 215
İZMİR YAPILARINDA FİGÜRLÜ KONSOLLAR
Aygül UÇAR 265

YAHYALI'DA TÜRK DEVRİ MİMARLIK ANITLARI
Ayşe BUDAK 285

XVII-XIX. YÜZYIL ANADOLU'DA KÜTÜPHANE MİMARİSİ: UŞAK KARAALİ KÜTÜPHANESİ
Bahtiyar EROĞLU 305

BARTIN'DA ORTADOKS RUM KİLİSESİ
Cahit KARAKÖK - Durmuş GÜR 327

KARAMANOĞLU BEYLİĞİ YAPILARINDA BEZEME KURGUSU
Ebru BİLGET FATAHA 373

ILGIN SADIK KÖYÜ ESKİ CAMİ
Erdal Zeki TOMAR 391

BİR OSMANLI KENTİ: AMASYA
Fazilet KOÇYİĞİT 421

ELAZIĞ MÜZESİ'NDE BULUNAN İSLÂMÎ DÖNEM CAM BİLEZİKLER
Gül GEYİK KARPUZ 453

KONYA KOYUNOĞLU MÜZESİ'NDE BULUNAN BİZANS MADENİ HAÇLAR
Hasan Hüseyin ÖZDENİZ - Elif Tosun YILDIRIM 481

EDİRNE YEMİŞ KAPANI KAZISI'NDAN BİR GRUP OSMANLI SERAMİĞİ
Hasan UÇAR 509

BEYŞEHİR (EŞREFOĞLU BEYLİĞİ) KALESİ 2017 YILI KURTARMA KAZISI
Hasan UĞUZ 543

HARPUT İÇ KALE KAZILARINDA 2015-2016 YILLARINDA BULUNAN TÜTÜN LÜLELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ
İsmail AYTAÇ 567

İNGİLİZ KONSOLOS J. BRANT'IN RAPORLARINA YANSIYAN TARİHİ ESERLER (Doğu Anadolu Bölgesi 1836-1852)
Korkmaz ŞEN - Fatih GENCER 609

ERZURUM VİLAYETİ'NDE 1904 YILINDA YAPILAN KÂĞİR KÖPRÜLER VE BU KÖPRÜLERDEN OLUŞAN ÖZEL SARAY ALBÜMÜ
Mehmet YAVUZ 637

KARS'TA BİLİNMEYEN BİR ORTAÇAĞ KÜMBETİ
Muhammet ARSLAN 655

KEMAH/HAKBİLİR (Pekeriç/Pekeriç-i Büzürk) KÖYÜ KÜLTÜR VARLIKLARI
Muhammet Lütfü KINDIĞILI 669

YALVAÇ MEYDANOĞLU CAMİİ
Murat KARADEMİR 689

MALATYA TÜRK OCAĞI BİNASI
Muzaffer YILMAZ 705

NİĞDE MÜZESİ'NDEKİ CUMHURİYET DÖNEMİ MÜHÜRLERİ
Necla DURSUN 737

GELENEKSEL AFYONKARAHİSAR EVLERİNDE CİHANNÜMA UYGULAMALARI
Nurcan BAHARGÜLÜ 755

AKSEKİ VE İBRADI'NIN ESKİ EVLERİNDE AHŞAP PARMAKLIKLAR
Osman KUNDURACI 779

BİRİNCİ ULUSAL MİMARLIK DÖNEMİ EĞİTİM YAPILARI
Özge PARLAK - Esra YALDIZ 793

AĞIN EVLERİ ÜZERİNDEKİ KİTABELER
Remzi AYDIN 833

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ANKARASINDA YENİLİKÇİ MİMARİ VE MODERN BİR TASARIM; CEBECİ ORTAOKULU
Selma ÜNAL ÇAKMAK 853

İSTANBUL SURLARI ÜZERİNDE BULUNAN TÜRK DEVRİ KİTABELER
Selman CAN - Fatih SARIMEŞE 873

BEKAS VE ŞUĞUR KALELERİ
Sultan Murat TOPÇU 897

İSTANBUL SURLARI ÜZERİNDE BULUNAN TÜRK DEVRİ KİTABELER

Selman CAN[*]
Fatih SARIMEŞE[**]

Özet

Tarihsel serüveni her yeni araştırma sonucu güncellenen şehirlerden biri olan İstanbul'u[1] ele geçiren devletler bu şehri başkent yapmış ve kültürlerini temsil eden eserlerle kenti donatmıştır. Jeopolitik ve coğrafi konumundan dolayı bu aziz şehir tarih boyunca çok fazla kuşatılmıştır. Kuşatmalardan kendini korumak isteyen devletler surlar inşa ederek şehri savunmaya çalışmıştır. İstanbul surları denilince makalemizin konusunu oluşturan kara surları, Haliç Surları ve Marmara Surları'ndan ayrı olarak Topkapı Sarayı'nın etrafını çeviren Sur-u Sultani Surları, günümüze çok az bir kısmı gelen Galata Surları ve Anastasius Surları da akla gelmektedir. Makalemizin konusunu oluşturan surlar günümüz Fatih ilçesinin sınırlarını belirleyen, Bizans'ın ve Osmanlı'nın son başkenti olan tarihi yarımadayı koruyan surlardır. Fetihten sonra yapılan onarımlarda eklenen kitabeler ile Cumhuriyet devrinde eklenen mermer panolar İstanbul kent surlarına eklenen Türk devri kitabeleri oluşturmaktadır. Makalemizin konusunu teşkil eden bu kitabeler belirli bir güzergah üzerinden sırasıyla verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Bizans Surları, Kara Surları, Marmara Surları, Haliç Surları, Kitabe

GİRİŞ

Kent surları olarak da isimlendirebileceğimiz İstanbul surları, şehrin Osmanlı'nın eline geçmesinden hemen sonra onarılmaya başlanmıştır. Her

* Dr. Öğr. Üys., Marmara Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, e-posta: selmcan@gmail.com

** Sanat Tarihçi (M.A), İ.B.B Kültürel Miras Koruma Müdürlüğü, e-posta: fatih.sarimese@ibb.gov.tr

1 Şehrin tarihi son yıllarda yapılan Yenikapı Metro-Marmaray kazılarında elde edilen bilgilerle büyük oranda değişmiş ve prehistorik çağa ait buluntular bu dönemin bilgilerinin zenginleşmesini sağlamıştır. Zeynep Kızıltan, "Marmaray Projesi ve İstanbul'un Gün Işığına Çıkan 8.000 Yılı", *Gün Işığında İstanbul'un 8.000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, Vehbi Koç Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.

yüzyıl farklı sebeplerden dolayı zarar gören ve akabinde onarılan surlar, Osmanlı devri İstanbul'u için ayrı bir öneme sahiptir. Şehir Osmanlı devrinde kuşatma altına alınmasa bile Ortaçağ'ın en güçlü savunma hattı olarak görülen surlar geçen yüzyıllar içinde önemini korumuş ve onarılmıştır.

Osmanlılar tarafından kent surları fetihten hemen sonra kentin yeni sahibi Fatih Sultan Mehmed'in emriyle Hızır Çelebi ile Karıştıran Süleyman Bey tarafından onarılmıştır.[2] Bu onarım hakkında surlar üzerinde yer alan bir kitabe mevcut değildir. 1509 senesinde meydana gelen ve küçük kıyamet olarak anılan depremde, kentin sur kapıları ve burçları zarar görmüştür. Yaklaşık 13 bin insanın öldüğü deprem sırasında[3] kara surlarında özellikle Eğrikapı bölgesinden Yedikule'ye kadar olan bölüm yıkıcı tahribata uğramış[4] ve toplam 49 adet burç yıkılmıştır.[5] Ayrıca deprem sırasında Marmara Denizi'nde meydana gelen ve surları aşan boyuta ulaşan dalgalar, surlara ve etrafındaki yapılara zarar vermiştir.[6] Deprem sonrasında divanı toplayan Sultan II. Bayezid, bu felaket karşısında kentin yıkılan yerleri için imar kararı almış ve şehrin ihyası için her ev başına 22 akçe geçici vergi konulmuştur.

Sultan II. Bayezid devri onarımına ait kitabe günümüzde Edirnekapı girişinde bulunmaktadır. Bu devirde gerçekleştirilen onarımlara ait bir başka kitabe ise Silivrikapı'ya konulmuştur. Silivrikapı'ya konulan kitabenin metni Mehmed Ziya Bey'in eserinde yer almasına rağmen kitabenin kendisi günümüze ulaşamamıştır.

17. yüzyılda Sultan IV. Murad devrinde de gerçekleşen büyük bir onarım sonrası Edirnekapı'ya yerleştirilen kitabe de günümüze gelmeyen kitabeler arasındadır. Bu kitabeyi eski fotoğraflardan takip etmek mümkündür.

---

2 Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l – Feth*, (Haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977, s. 65.

3 İlber Ortaylı, vd., *Payitaht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti I*, Eminönü Belediyesi, İstanbul 2008, s. 413.

4 Orhan Sakin, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 45; H. Halit Atlı, *Solakzade Tarihi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016, s. 322.

5 Wolfgang Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, (Çev. Ülker Sayın), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 264.

6 Mustafa Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1963, s. 383.

Kitabeye ait olduğunu düşündüğümüz ufak bir parça geçen yıl Edirnekapı'ya yakın bölgede bulunmuştur. Aynı yüzyıl içinde Edirnekapı girişi lentosunda Edirnekapı'da nöbet tutan yeniçeriler tarafından graffiti şeklinde yazılar yazılmış ve yeniçeri orta sembolleri çizilmiştir.

18. Yüzyılda Sultan III. Ahmed devrinde gerçekleşen deprem sonrası yapılan onarımlara ait kitabeler kara surlarından Yedikule Kapı'ya, Marmara Surları'ndan Ahırkapı ve Narlıkapı'ya konulmuştur. Haliç Surları'nda da bu dönemde tamir çalışmaları gerçekleştiği halde söz konusu devre ait bir kitabeye rastlanılmamıştır. Sultan III. Ahmed devrinde yapımına başlanan Sultan III. Osman devrinde tamamlanan Yedikule Hisarı'ndaki burçda yer alan "Mâşaallâhu Teâla 1168" (1758) yazılı bir kitabe panosu yer almaktadır. Aynı yüzyılda Sultan III. Mustafa devrinde gerçekleşen 1766 depremi sonrasında gerçekleşen onarımlara ait kitabeye rastlanılmamıştır.

Sultan II. Mahmud devrinde Küçük Altın Kapı'ya Osmanlı Arması ile padişahın tuğrası konulmuştur. Günümüze gelemeyen arma 1990'lı yıllarda, tuğra ise daha yakın bir zamanda çalınmıştır. Arma ve tuğrayı eski fotoğraflardan takip etmek mümkündür. Sultan Abdülmecid devrinde Cibali Kapı'nın girişine yerleştirilen tuğra ise yakın zamanda kapıdan geçmeye çalışan kamyonun çarpması sonucu yere düşmüş ve kırılmıştır. Eski fotoğraflardan kırılan bu tuğrayı da takip edebilmek mümkündür.

Cumhuriyet devrinde, 1953 senesinde fethin 500. yıldönümü sebebiyle Fetih Cemiyeti Derneği ve İstanbul'u Sevenler Derneği tarafından kent surlarının çeşitli yerlerine mermer panolar konulmuştur.

Kitabeler dini ve profan yapıların üzerinde yer alan ve yapı hakkında bilgi veren mimari elemanlardan biridir.[7] Kitabeler yer aldığı yapının malzemesine göre taş, mermer, tuğla, ahşap vb. malzemeler üzerinde kabartma ve kazıma gibi çeşitli tekniklerde karşımıza çıkmaktadır.

Surlarda yer alan kitabeler genellikle kentin dışına bakan cephelerine yerleştirilmiştir. Günümüze gelen Bizans devri kitabeleri bir kısmı kapılarda bir kısmı da burçların üzerlerinde tuğla malzeme kullanarak oluşturulmuştur. Bazı örneklerde ise iç ve dış kapı arasında yer alan alanda ve kapı-

7 Ali Alparslan, "Kitabe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, İstanbul 2002, s. 76-81.

ları sınırlandıran burçların yan cephelerinde pano şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Mevlevihanekapı'nın iki kapı arasındaki boş alanda, burçların yan cephelerinde söz konusu pano şeklinde Bizans devri kitabe örnekleri günümüze ulaşmıştır.

Osmanlı devrine ait kitabeler ise daha çok giriş kapılarının üzerinde karşımıza çıkmaktadır. Kara surlarında karşımıza çıkan kitabe sayısı Marmara ve Haliç Surları'ndan daha fazladır. Bunun şüphesiz en büyük sebeplerinden biri Marmara ve Haliç Surları'nın kara surlarına göre daha fazla tahrip olmasıdır.

Osmanlı devri kitabelerinin bazıları çalındığı gibi bazıları da tahripler sonucu asıldıkları yerden düşmüştür. Bu durum kültürel mirasımızın kaybı bakımından utanç vericidir. Kara surları ve Haliç Surları'na Osmanlı devrinden sonra Cumhuriyet devrinde de 1953'lü yıllarda fethin 500. senesi sebebiyle bazı mermer panolar asılmıştır.

Kara Surları

Kara surları Yedikule - Mermer Kule istikametinden Ayvansaray bölgesine doğru uzanan ve günümüze diğer sur hatlarına göre daha iyi durumda gelmiş sur hattıdır. Kent surları içinde en fazla Osmanlı kitabesi kara surlarında yer almaktadır.

Kitabeler Yedikule Hisarı'ndan Ayvansaray istikametine göre uzanan sur hattı boyunca sırasıyla verilmeye çalışılmıştır.

Yedikule'de Küçük Altın Kapı'nın girişi üzerinde yer alan 19. yüzyıla ait Sultan II. Mahmud'un "adlî" mahlaslı tuğra kitabesi 1992 senesinde, Osmanlı arması ise daha yakın bir zamanda çalınmıştır. (Fotoğraf 1, Fotoğraf 2)

İç kale -ahmedek- olarak inşa edilen Yedikule Hisarı'nın, Sultan III. Ahmed devrinde yenilenmeye başlanan ve Sultan III. Osman devrinde yenilenme süreci tamamlanan ve bu nedenle Sultan III. Ahmed Burcu olarak tanınan burcun, kent dışına bakan cephesinde, Sultan III. Osman devrine ait mermer bir levha üzerinde celî sülüs hatla yazılan "Mâşaallâhu Teâla 1168" (1758) ifadeli kitabe yer almaktadır. (Fotoğraf 4)

Yedikule Kapı'nın üzerinde Sultan III. Ahmed devrinde gerçekleşen tamiratı gösteren dikdörtgen kitabe panosu yer almaktadır. Ta'lik hatla yazılan kitabe panosu mermer malzeme üzerine 12 kartuşa ayrılmış vaziyettedir.

Kitabede:

"Esâs-ı saltanat Sultan Ahmed Hân-ı Sâlis kim
Binâ-yı şân-u şevket devr-i adlinde metîn oldu
Penâh-ı mülk ü millet mültecâ-yı dîn ü devlet kim
Zamânında memâlik mekr-i düşmandan emîn oldu
Nice âsâr da nâm aldı ez-cümle zamânında
Stanbul Kalesi tamîr olup fass-ı nigîn oldu
Vezir-i a'zamı dâmâdı İbrahim Paşa'ya
Edip fermân o da yapdırdı ammâ dil-nişîn oldu
Hususâ emri ile ol hidiv-i heft iklîmin
Bu dergâh-ı muallâ cümleden bâlâ-terîn oldu
Utârid levh-i çarha Vehbiyâ resm etdi târihin
Yedikule kapısı hem-çü tâk-ı heftümîn oldu
1137" ifadeleri yer almaktadır. (Fotoğraf 5)

Belgradkapı'dan sonra gelen Silivrikapı'da yer alması gereken kitabe günümüze ulaşamamıştır. Günümüzde kitabe panosu için ayrılan bölüm boştur. (Fotoğraf 6) Mehmed Ziya'nın eserinden takip ettiğimiz kitabe metni Sultan II. Bayezid döneminde meydana gelen 1509 depremi sonrasında gerçekleşen onarımını aktarmaktadır.

Kitabede:

"Zıll-i Hak Bayezid-i şems-i mülk
Ki hümâyûn-ı fer ü kamer-i tal'a
Der zamâniş fütâd zelzele-i
Kal'a ra kala'-ı kerd bâ sel'a
Der harâb ü müremmeteş târih
Harâb bünyân müremmetü'l-kal'a"[8] ifadeleri yer almaktaydı.

Silivrikapı'nın Hadım İbrahim Paşa Camii'ne bakan cephesinin sağ iç kısmında bulunan gürzün altındaki kitabede ise:

"Eski saray baltacılarından Zara'lı pehlivan İdris'in gürzüne

Nazar edip Fâtiha-i Şerif okuyan iman ile gide. H.1090" (1679-1680) ifadeleri yer almaktadır.[9] (Fotoğraf 7, Fotoğraf 8) Mehmed Ziya eserinde "Zara" kıs-

---

8 Mehmed Ziya Bey, *İstanbul ve Boğaziçi Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bâkiyesi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016. s. 121.

mını "Rize" olarak okumuştur.[10] Pehlivan İdris isminin buraya yazılması ve gürzünün buraya asılması başarılı bir askerlik görevi yürüttüğünü göstermektedir.

Topkapı'nın şehir dışına bakan cephesine, 1953 senesinde İstanbul fethinin 500. senesi olması nedeniyle İstanbul Fetih Derneği tarafından mermer malzemeden yapılmış dikdörtgen pano asılmıştır. Panonun üst bölümünde Hz. Peygamberin İstanbul için söylediği Hadis-i Şerif-i yer almaktadır. Alt bölümde ise fetih sırasında Fatih Sultan Mehmed'in ordusunun bu surlarda açılan gediklerden kente girdiği ifadeleri yer almaktadır. (Fotoğraf 9)

Topkapı'dan Vatan Caddesi'ne inerken en sondan ikinci büyük burç üzerinde yine 1953 senesinde İstanbul'u Sevenler Derneği tarafından yatay dikdörtgen bir pano asılmıştır. Panoda Uluabatlı Hasan'ın ruhunu Fâtiha ve Hoca Sadeddin Efendi'nin Uluabatlı Hasan'ın hakkında ifadeleri yer almaktadır. Uluabatlı Hasan'ın fetih sırasında bayrağı bu burcun tepesine diktiğine inanılmaktadır. (Fotoğraf 10)

Edirnekapı girişinde yer alan mermer malzeme üzerine işlenmiş iki sıra halinde dört kartuşa ayrılmış kitabe, Silivrikapı'da günümüze gelmeyen fakat metni bize ulaşan kitabe gibi Sultan II. Bayezid devrinde meydana gelen 1509 depremi sonrası onarımlarıyla ilgilidir. Kitabede:

"Ceddede Sultanü's-Sultan Bayezidü'l-bâzil

Kal'ate dâri'l-hilâfe ba'de mâ kânet fenâ

Men rae't-tecdîd hâzâ kâle lillâhi derrehü

Temme kad kâle el-müverrihu hassinû hâzâl-bina" ifadeleri yer almaktadır. Kitabe yakın bir zamanda temizlenerek yerine tekrardan konulmuştur. (Fotoğraf 11)

Edirnekapı'da yer alan ikinci kitabe Sultan IV. Murad devrinde gerçekleşen tamirle ilgili kitabedir. Günümüze gelmeyen ve eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz kitabe metninde:

---

9 Semiramis Türker, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1970. s. 13.

10 Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 122.

"Şehinşâh-ı kader-kudret ki nâm-ı pâki halk içre
Anıldıkça duâ-yı hayrına meşgûldür dünyâ
Hüdâvend-i hümâ-himmet (ki) adli Kâf'dan Kâf'a
Tutupdur âlemi mânend-i hurşîd-i cihân-ârâ
Aceb mi hâk-i pâyına akarsa su gibi âlem
Bi-hamdillâh kim etdi ... azm-i mekîn icrâ
Şeh-i gerdûn-hışm sultân-ı âlem Han Murâd-ı Râbi' kim
Yeniden eyledi Kostantiniyye Kalasın ihyâ
Nice yapdıysa anı lutfedip şehinşah-ı âlem
Onun da hâne-i kalbini yapsın Hazret-i Mevlâ
Duâ edip dedim ey Dânişî târîhini anın
Zemin durdukça dursun bu binâ-i âsumân-âsâ

H. 1045"[11] (M.1635-36) ifadeleri yer almaktaydı. (Fotoğraf 12) Yakın zamanda Edirnekapı'ya yakın bölgede Sultan IV. Murad devrine ait olduğu düşünülen kitabe parçası bulunmuştur. (Fotoğraf 13)

1780 senesinde ise Edirnekapı'nın kent dışına bakan cephesinde yeniçeriler tarafından sol tarafa graffiti yazıları kazınmıştır. Bunlar muhtemelen devlet tarafından eklenmeyen, kapıda nöbet tutan yeniçeriler tarafından yazılan yazılardır. Söz konusu bu graffiti yazıda:

"Sa'y edip râh-ı Cibali koydurur baş ile cân
Bizlere Ka'be kuşağı subh u şâm olur nişan 1194" ifadeleri yer almaktadır. (Fotoğraf 14)

Edirnekapı'nın lentosunda yer alan yeniçeri orta armalarının servi ağacı altında yer alan 1796-1797 tarihli graffiti yazıda ise:

"Gâzîyânın menzili ya'nî Dergâh-ı âlî
Pir-i erkân-ı tarîkat Hacı Bektaş-ı Velî
1211" (1796-1797) ifadeleri yer almaktadır. (Fotoğraf 15)

Edirnekapı'da günümüze ulaşmayan bir başka kitabe ise seyirdim yolu kenarında yer almaktaydı. Eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz kitabede

---

[11] M. İhsan Tunay, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", *T.A.Ç Vakfı Dergisi*, C. 2, S. 7, İstanbul 1987, s. 26.

tek sıra halinde mermer malzeme üzerine yazılmış "Lâilahe illallah Muhammeden Resullah" ifadeleri yazılıydı. (Fotoğraf 16)

Edirnekapı'nın kente bakan cephesinin sağ tarafında mermer malzemeden yapılmış kare pano içinde yer alan kitabesi de günümüze ulaşmayan kitabelerdendir. Demir saplı granit taşından yapılmış gürz ile birlikte mermer panoda "Yâ Allah Yâ Muhammed" yazısını eski fotoğraflardan takip edebilmekteyiz. Bu kitabelerden hariç Edirnekapı giriş lentosuna çizilen yeniçeri amblemleri ilgi çekicidir. (Fotoğraf 17)

Ayrıca Edirnekapı'nın girişinde sağ tarafta 1953 senesinde eklenen ve üzerinde 29 Mayıs 1453 Salı sabahı burada açılan gedikten Fatih'in ordusu İstanbul'a girmiştir ifadeleri yazan bir mermer pano vardır. (Fotoğraf 18)

Eğrikapı'dan Ayvansaray'a doğru inerken Toklu Dede Haziresi'nde, sur duvarında iki adet kitabe yer almaktadır. Kitabelerin kim tarafından hangi dönemde konulduğu tam olarak bilinmemektedir. Yatay dikdörtgen formlu mermer malzemeden yapılmış kitabenin üzerinde sülüs hat ile yazılmış "Tevekkeltü al'Allah" ifadesi yer almaktadır. (Fotoğraf 19)

Sur duvarının aşağı kısmına yerleştirilmiş enine dikdörtgen formlu mermer malzemeden yapılmış beş satırlı bir diğer kitabenin üzeri sıvalandığı için tam olarak ne yazdığı bilinmemektedir. Sıva bulaşmayan yerlerden anlaşıldığı üzere birinci satırda "İsrail efendi kut bölü abdal", ikinci satırda "unvana düştü", dördüncü satırda "İki tarih oldu bu", beşinci satırda ise "eyleye kutlu seccade" ifadeleri okunabilmiştir. Okunan bölümlerden kitabenin bir namazgah ya da cami kitabesi olduğu düşünülmektedir. (Fotoğraf 20)

Marmara Surları

Sarayburnu istikametinden Mermer Kule'ye kadar uzanan Marmara Surları özellikle şimendifer hattı sebebiyle yoğun tahribata uğramıştır. Ayrıca surlara yakın yerleşim yerleri nedeniyle de surlar zarar görmüş ve şehir içinde erimeye başlamıştır.

Marmara Surlarındaki kitabeler Sarayburnu Mermer Kule sur hattı istikametine göre verilmiştir.

Marmara Surları üzerinde Osmanlı devrine ait Ahırkapı ve Narlıkapı'da olmak üzere iki tane onarım kitabesi günümüze ulaşmıştır. Bu iki kitabe aynı dönemin onarımlarını içerdiği için metinleri de aynıdır.

Ahırkapı'da Sultan III. Ahmed devri onarımı sonrasında eklenen kitabe kapının kemeri üzerinde yer almaktadır. Mermer malzeme üzerine sülüs ile yazılmış yatay dikdörtgen kitabe panosunda:

"Pâdişâh-ı heft-kişver kim Hudâ
Zât-ı pâkin masdar-ı dâd eyledi
Yâni Sultân Ahmed-i âlî himem
Ser-keşânı emre münkâd eyledi
Devr-i hükmünde cihân ma'mûrdur
Bu harâb-âbâdı âbâd eyledi
Burc-ı devletde mekîn eylesin Hudâ
Bu duâyı âlem evrâd eyledi
Bâ-husûs İstanbul'un sûrun dahi
Yapmağ-ile hâlkı dil-şâd eyledi
Sâdır oldu hat vezir-i a'zama
Kale termîmini îcâd eyledi
Âsaf İbrâhîm Paşa'dır o zât
Şâh-ı âlem onu dâmâd eyledi
Emr edip matbah emîni kuluna
Hizmet-i ta'mir ile şâd eyledi
Ka'be yapdı san Halîl-i Âzerî
Sa'yini tâ öyle müzdâd eyledi
Yalı Köşkü'nden Der-i Nârlı'yadek
İki yılda reşk-i Bağdâd eyledi
Halk müstağnî idi ebvâbdan
Her kişi bir bâb icâd eyledi
Burc u bârûlar harâb olmuş iken
Bî-bedel ta'mîr ü bünyâd eyledi
Beyt-i vâhidde Refîk hoş-edâ
Böyle bir târîh inşâd eyledi
Hükm-i Sultân Ahmed-i vâlâ cenâb
Hısn-ı İstanbul'u âbâd eyledi" ifadeleri yer almaktadır.

Bu kitabenin hemen altında yer alan yatay dikdörtgen mermer panoda ise kitabenin tarihi ve yazarını gösteren "1135 Harrarahu İsmâil ez-Zühdî" ifadeleri yer almaktadır. Kitabe metnini yazan kişi şair Vehbi'dir.[12] (Fotoğraf 21, Fotoğraf 22)

Ahırkapı kitabesiyle aynı metine sahip olan Narlıkapı kitabesi günümüzde Ermeni Surp Hovannes Kilisesi'nin arkasında kalmaktadır. Narlıkapı kitabesinde İsmâil Zühdi beyin imzası ve tarih kısmı bulunmamaktadır. Kitabenin altında yer alan boşluktan bu bölümün yerinde olmadığı düşünülmektedir. (Fotoğraf 23)

Haliç Surları

Haliç Surları Ayvansaray bölgesinden Sarayburnuna doğru uzanan sur hattıdır. Kent surları içinde Marmara Surları'yla beraber en fazla tahrip olan sur bölümüdür. Özellikle Osmanlı'nın son devirlerinde yerleşimin yaygınlaşmasıyla birlikte surların hem üzerine hem de bitişiğine haneler inşa edilmiş ve sur hattı şehir içinde erimeye başlamıştır.

Kent surları içinde en fazla tahrip olan sur dizisi olan Haliç Surları'nda eski fotoğraflardan takip edebildiğimiz tek Osmanlı devri kitabesi Cibali Kapısı'nın üzerinde yer alan Sultan Abdülmecid'e ait tuğradır.[13] (Fotoğraf 24) Yakın bir zamanda kapıdan geçen kamyon kitabeye çarparak zarar vermiştir. Kitabe günümüzde yerinde yoktur. Cibali Kapı'nın Cibali Karakolu ile birleştiği yerin hemen yanında yine 1953 yılında eklenmiş Cebe Ali'nin buradaki sur kapısını kırarak içeri girdiğini ve semte bu yüzden Cibali denildiğini ifade eden mermer pano vardır. (Fotoğraf 25)

1953 senesinde İstanbul Fethi Derneği tarafından Balat yakınlarda bir burcun üzerine asılan mermer panoda, 23 Nisan 1453 Pazartesi günü Seferi Köprü'nün söz konusu burcun civarında kurulduğunu ifade etmektedir. (Fotoğraf 26)

DEĞERLENDİRME

Kentin en eski yapılarından olan şehir surları hem Bizans hem Osmanlı devirlerinde kent savunmasının en önemli yapısı olmuştur. Fetihten sonra Fa-

---

12 Mehmed Ziya Bey, *a.g.e.*, s. 315.

13 Süleyman Berk, "İstanbul'un Sur Kapı Kitabeleri", *VIII. Eyüp Sultan Sempozyumu 09-11 Mayıs 2003*, Eyüp Belediyesi, İstanbul 2003, s. 302.

tih Sultan Mehmed'in emriyle onarılan surlarda kitabe eklenip eklenmediği hakkında bir bilgi yoktur. Fetihten sonra kent surları üzerinde günümüze ulaşan en eski Osmanlı kitabesi Sultan II. Bayezid devrine aittir. Sultan II. Bayezid devrinde gerçekleşen deprem sonrası yapılan onarımlar için hem Edirnekapı'ya hem Silivrikapı'ya kitabeler konulmuş fakat bu kitabelerden günümüze sadece Edirnekapı'daki kitabe gelmiştir. Kronolojik olarak Sultan IV. Murad, Sultan III. Ahmed, Sultan III. Osman, Sultan II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid devirlerinde kent surlarına kitabeler eklendiği tespit edilmiştir. Tespit edilen kitabelerin bir kısmı günümüze ulaşmış, bir diğer kısmı günümüze ulaşamadığı için eski fotoğraflardan takibi gerçekleştirilmiştir. Günümüze ulaşmayan kitabelerin bir kısmı hırsızlık olaylarında yitirilmiş bir diğer kısmı ise dikkatsizlik sonucu bulunduğu yerden düşüp kırılarak yok olmuştur. Osmanlı devri sonrası Cumhuriyet'in ilanından sonra, kent surlarının İstanbul için simgesel anlamı devam etmiş ve 1953 senesinde fethin 500. senesi sebebiyle kent surlarının çeşitli yerlerine mermer panolar asılmıştır.

KAYNAKÇA

ALPARSLAN, Ali, "Kitabe", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 26, 2002, s. 76-81.

ATLI, H. Halit, *Solakzade Tarihi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.

BERK, Süleyman, "İstanbul'un Sur Kapı Kitabeleri" *VIII. Eyüpsultan Sempozyumu 09-11 Mayıs 2003*, Eyüp Belediyesi, İstanbul 2003, s. 300-303.

CEZAR, Mustafa "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri I*, 1963, s. 325-393.

KIZILTAN, Zeynep, "Marmaray Projesi ve İstanbul'un Gün Işığına Çıkan 8.000 Yılı", *Gün Işığında İstanbul'un 8.000 Yılı, Marmaray, Metro, Sultanahmet Kazıları*, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 18-21.

ORTAYLI, İlber, vd., *Payitaht-ı Zemin Eminönü Bir Dünya Başkenti I*, Eminönü Belediyesi, İstanbul 2008.

SAKİN, Orhan, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2002, s. 45.

TUNAY, M. İhsan, "İstanbul'un Bizans Devri Kara Surlarında Osmanlı Onarımları", *T.A.Ç Vakfı Dergisi*, C. 2, S. 7, İstanbul 1987, s. 25-29.

Tursun Bey, *Târîh-i Ebü'l – Feth*, (Haz. Mertol Tulum), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1977.

TÜRKER, Semiramis, *İstanbul Surlarına Türklerin İlaveleri ve Sur-u Sultani*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1970.

WİENER, Wolfgang Müller, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, (çev. Ülker Sayın), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

ZİYA, Mehmed, *İstanbul ve Boğaziçi Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bâkiyesi*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2016.

FOTOĞRAFLAR

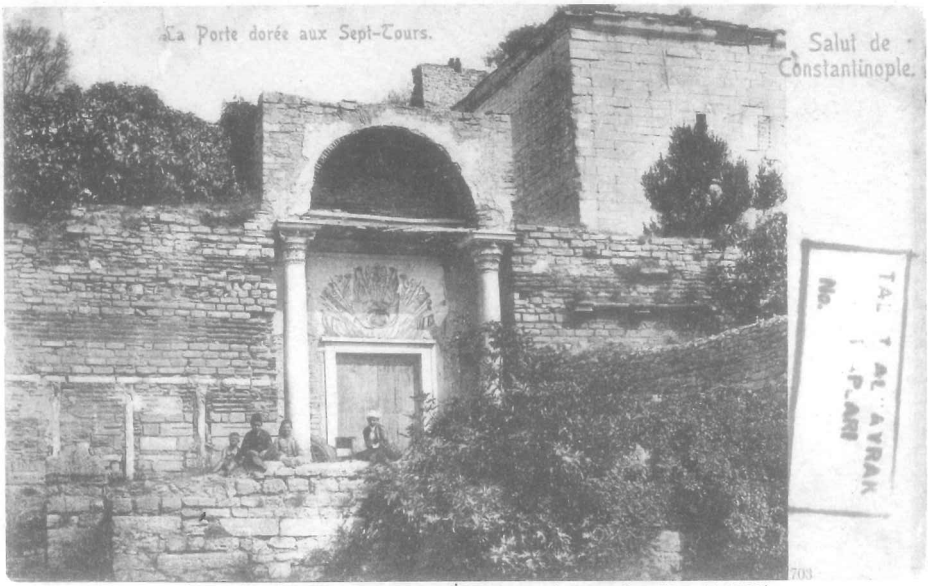

Fotoğraf 1. Küçük Altın Kapı (İBB Atatürk Kitaplığı Krt_004383)

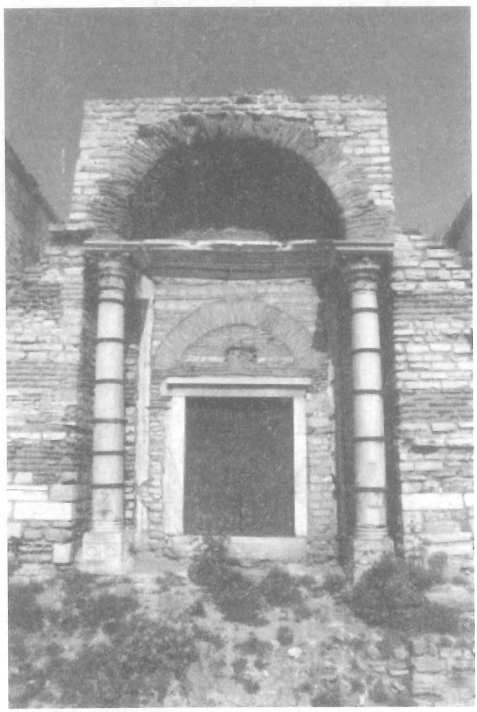

Fotoğraf 2. Küçük Altın Kapı

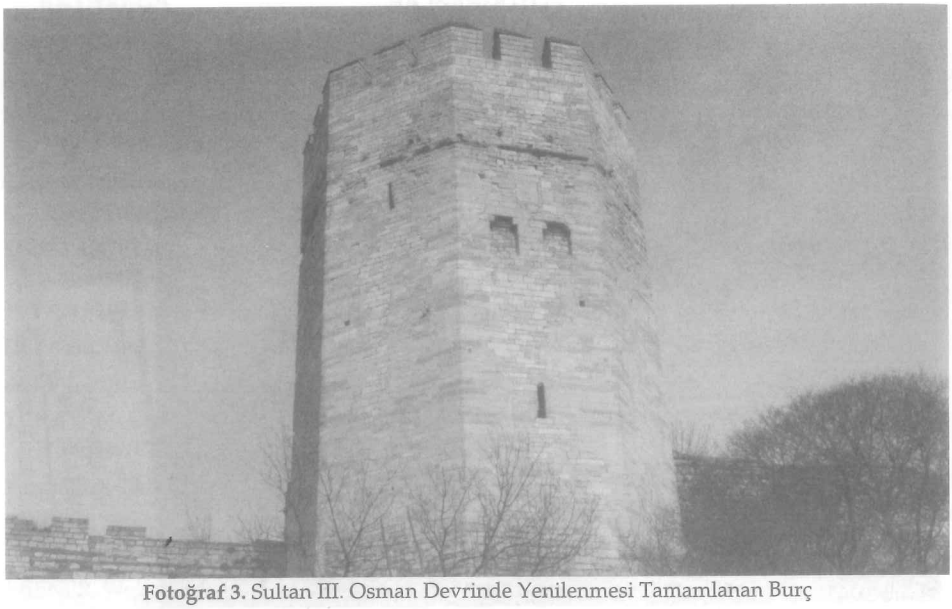

Fotoğraf 3. Sultan III. Osman Devrinde Yenilenmesi Tamamlanan Burç

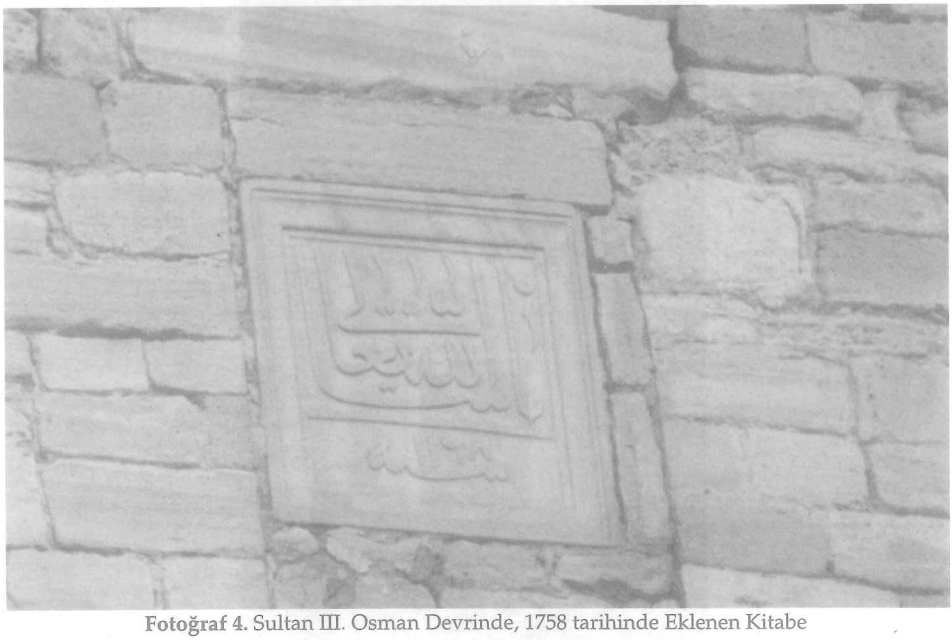

Fotoğraf 4. Sultan III. Osman Devrinde, 1758 tarihinde Eklenen Kitabe

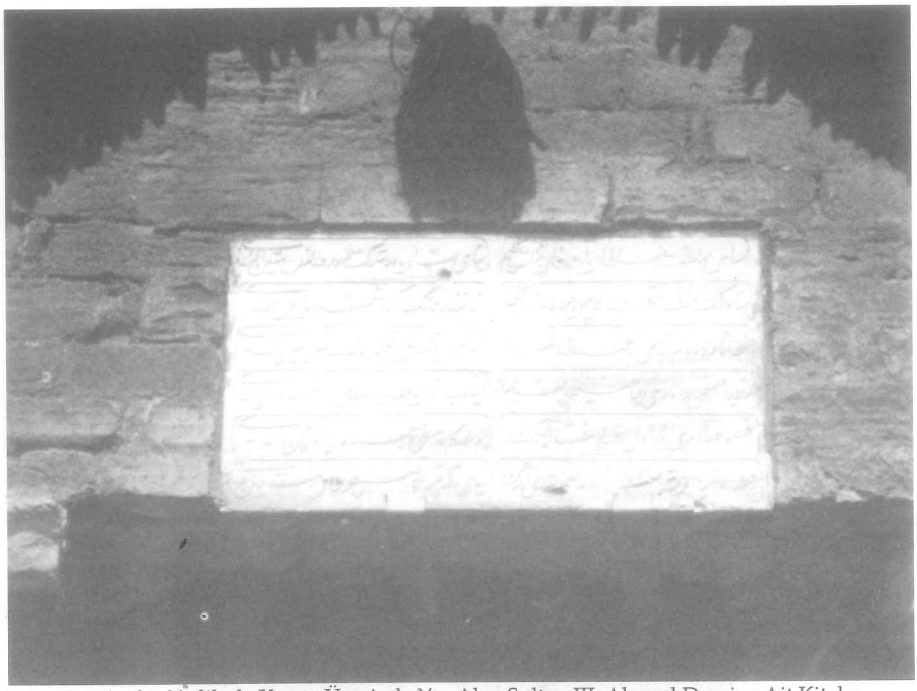

Fotoğraf 5. Yedikule Kapısı Üzerinde Yer Alan Sultan III. Ahmed Devrine Ait Kitabe

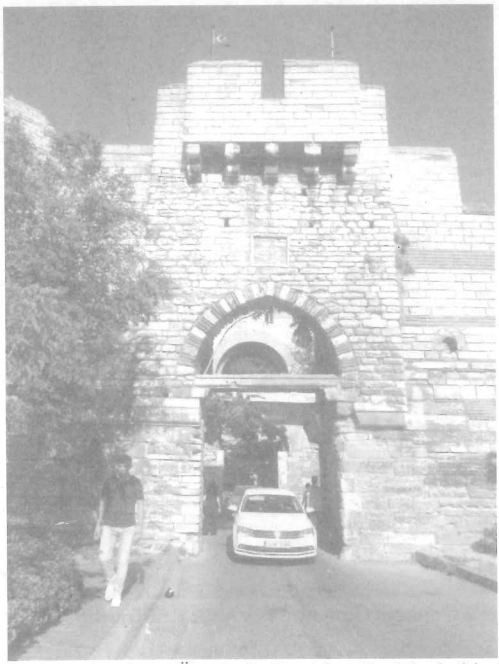

Fotoğraf 6. Silivrikapı Üzerinde Yer Alan Boş Kitabelik Alanı

Fotoğraf 7-8. Silivrikapı'nın Şehir İçine Bakan Tarafında Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 9. Topkapı Girişinde Yer Alan 1953 Tarihli Mermer Pano

Fotoğraf 10. Uluabatlı Hasan İsminin Geçtiği 1953 Tarihli Mermer Pano

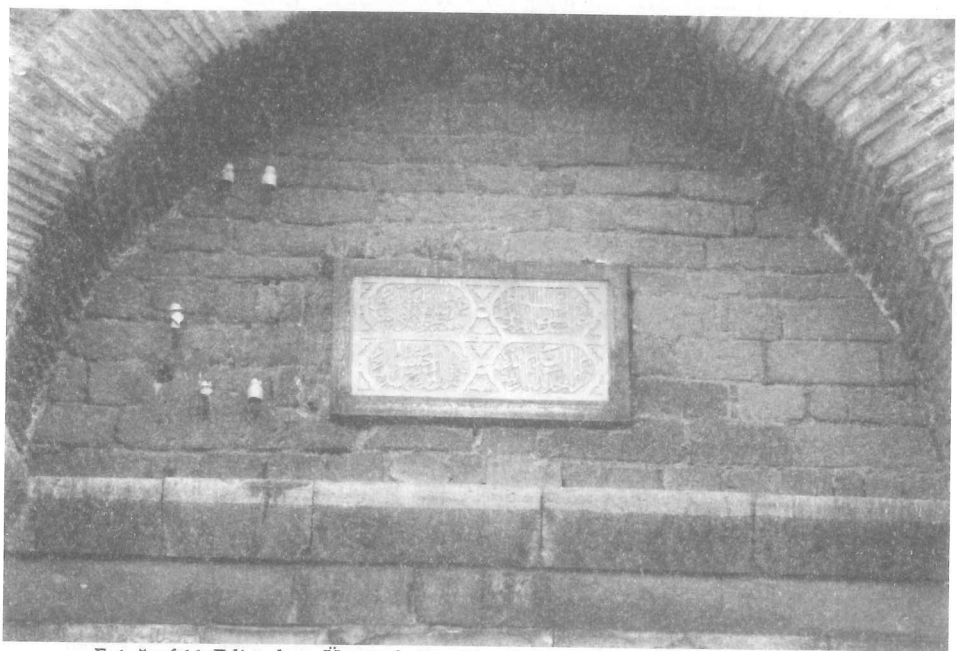

Fotoğraf 11. Edirnekapı Üzerinde Yer Alan Sultan II. Bayezid Devrine Ait Kitabe

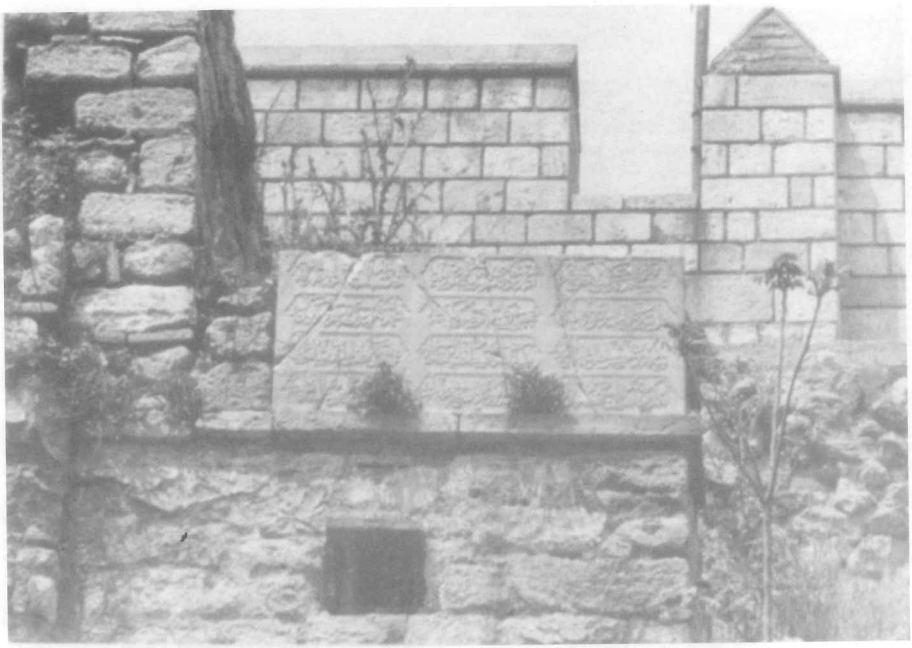

Fotoğraf 12. Edirnekapı'daki Günümüze Ulaşmayan Sultan IV. Murad Devrine Ait Kitabe (Semiramis Türker Lisans Tezinden)

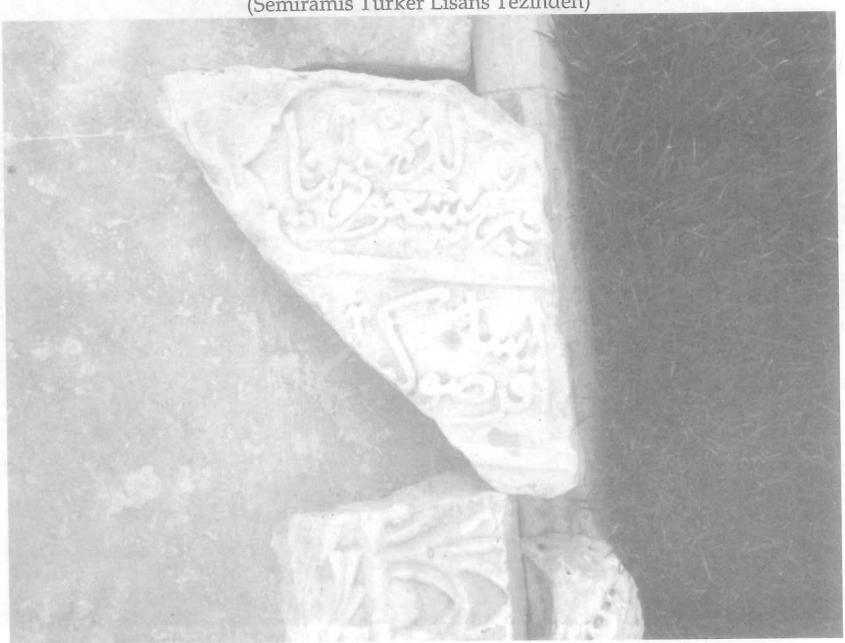

Fotoğraf 13. Edirnekapı Çevresinde Bulunan Sultan IV. Murad Devrine Ait Olduğu Düşünülen Kitabe Parçası (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 14. Edirnekapı'daki 1780 Tarihli Graffiti Kitabe

Fotoğraf 15. Edirnekapı'daki 1796/1797 Tarihli Graffiti Kitabe ve Yeniçeri Orta Armaları

Fotoğraf 16. Edirnekapı'daki Günümüze Ulaşmayan Kelime-i Tevhid Kitabesi (Semiramis Türker Lisans Tezinden)

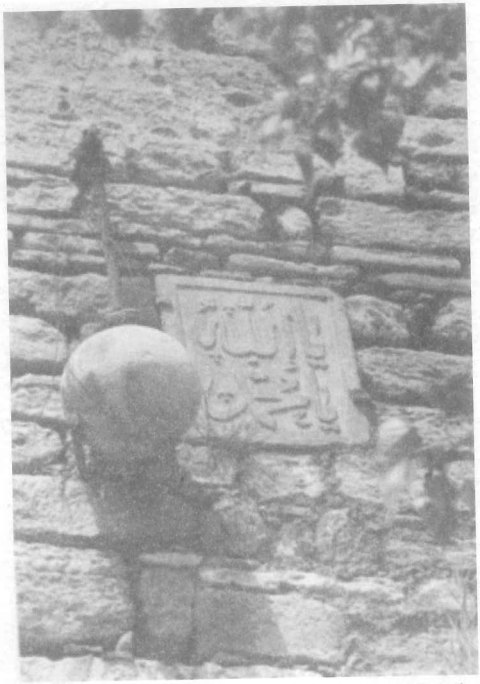

Fotoğraf 17. Edirnekapı'daki Günümüze Ulaşmayan "Ya Allah, Ya Muhammed" İfadelerinin Yer Aldığı Kitabe ve Gürz (Semiramis Türker Lisans Tezinden)

Fotoğraf 18. Edirekapı Girişinde Yer Alan 1953 Tarihli Mermer Pano

Fotoğraf 19. Toklu Dede Haziresi'ndeki Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan "Tevekkeltü al'Allah" Kitabesi (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 20. Toklu Dede Haziresi'nde Sur Duvarı Üzerinde Yer Alan Üzeri Sıvanmış Kitabe (Hayri Fehmi Yılmaz Fotoğraf Arşivi)

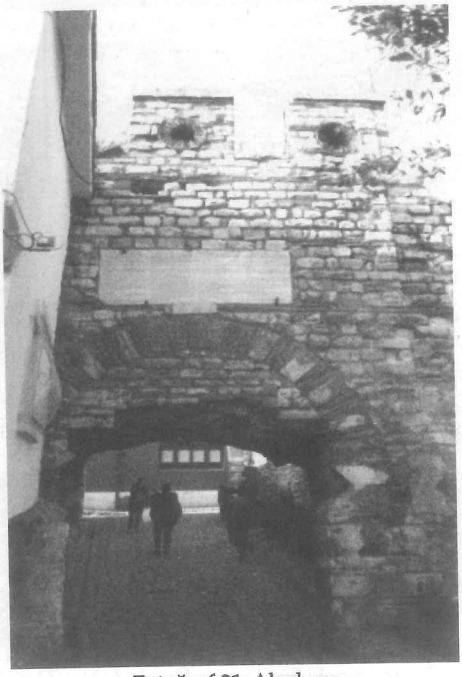

Fotoğraf 21. Ahırkapı

Fotoğraf 22. Ahırkapı Üzerinde Yer Alan Kitabe

Fotoğraf 23. Narlıkapı

Fotoğraf 24. Cibali Kapı'da Günümüze Gelemeyen Sultan Abdülmecid Tuğrası (http://Bit.ly/2LCxNLk)

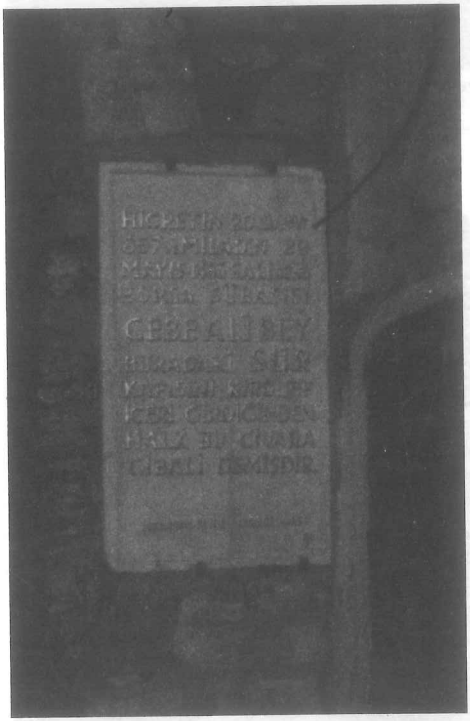

Fotoğraf 25. Cibalikapı Girişnide Yer Alan 1953 Tarihli Mermer Pano

Fotoğraf 26. Balat Bölgesi Surları Üzerinde Yer Alan 1953 Tarihli Mermer Pano